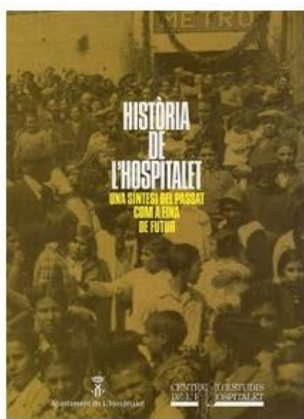

Història de l'Hospitalet: una síntesi del passat com a eina de futur / dir. Joan Camós i Carles Santacana. L'Hospitalet de Llobregat: CEL'H ; Ajuntament, 1997. 247 p. ISBN 84-7826-821-9.

Sumari.

Introducció. Pensant en el futur / Grup d'Història del Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

El medi físic / Antoni Domínguez.

Prehistòria i història antiga / Josep Maria Solias.

L'edat mitjana / Montserrat Cabré, Agustín Castellanos, Francesc Descarrega.

L'edat moderna / Isabel Alarcón, Marta de Planell, Conxi López, Carmen Rodríguez.

El segle XIX / Manuel Domínguez, Marcel Poblet.

El segle XX / Joan Camós, Josep Ribas, Carles Santacana.

Epíleg (1983-1990).

Bibliografia | Fonts arxivístiques | Índex d'il·lustracions, taules, mapes i gràfics.

Prehistòria i història antiga

Les etapes que anomenem prehistòria i història antiga representen el 99% de la vida de la humanitat. Durant aquest llarg període de temps, l'home no sabia escriure o bé eren molt pocs els qui ho podien fer, cosa que no ens serveix de gaire ajut per esbrinar quins van ser els principals fets que es produïren. Per tal de conèixer l'evolució de la humanitat fins a arribar a ser el que és avui dia, només disposem de les proves de la seva existència: les restes estris que va fabricar, els seus ossos, etc.

El problema més greu que pateix el coneixement de la prehistòria i la història antiga a tot el curs inferior del Llobregat és el derivat del grau de conservació de les proves de la seva existència. Aquesta afirmació no és gratuïta, el desenvolupament de Barcelona com a gran capital metropolitana ha dut (com d'altra banda passa a totes les grans ciutats) a la creació de zones marginals que són utilitzades en funció de les necessitats de la metròpoli. Aquest fet ens ha conduït a una ciutat greument afectada per la macrocefàlia barcelonina.

En pocs anys, les zones properes a la Ciutat Comtal han patit un greu procés de suburbialització que ha afectat, no tan sols els habitants que hi han anat a viure, sinó també el territori, que ha sofert canvis importants en els seus usos i morfologia. Un dels camps del patrimoni en què aquesta actuació ha tingut un caràcter particularment nociu ha estat l'arqueologia, car la seva mateixa característica d'element soterrat n'ha facilitat en gran manera la destrucció i pèrdua definitiva per a la ciència i per a la comunitat. I dins del món de les restes arqueològiques, un dels tipus més afectats ha estat el que correspondria a les èpoques mencionades, a causa de la gran dispersió en l'espai de les restes d'aquest període històric.

Altres problemes, en canvi, deriven de la manca d'investigació històrica que secularment ha patit aquesta zona. No podem comparar de cap manera les obres publicades, per exemple, sobre l'arqueologia del Maresme, amb les que s'han editat sobre el Barcelonès i el Baix Llobregat i, més concretament encara, sobre el nostre terme municipal. De tota manera, tractarem de resumir en aquestes pàgines la poca informació que tenim. Disposem d'informació sobre l'Hospitalet referida a dos períodes molt diferents: d'una banda un objecte del neolític, concretament de la cultura dels sepulcres de fossa, i d'altra banda restes iberoromanes.

Cal aclarir, però, que la manca de presència de rastres d'altres èpoques no vol pas dir que l'home no habités en aquest territori que avui coneixem com l'Hospitalet, sinó simplement que els rastres de la seva existència poden haver estat esborrats pel pas del temps. De tota manera, i, com ja veurem posteriorment, és molt possible que bona part del nostre territori estigués submergit sota el mar fins a èpoques tan recents com la romana o la medieval. Tanmateix, la presència de restes arqueològiques d'una determinada època a la nostra ciutat, cal situar-la en la totalitat del territori i de la cultura que les va produir.

Una altra característica important del nostre territori consisteix en la seva bona situació de cara a la comunicació entre la costa i l'interior de Catalunya. És evident, quan mirem un mapa tectònic de Catalunya, que l'estructura de l'extrem NE de la península Ibèrica afavoreix la comunicació NE-SO, en valls paral·leles a la costa. La presència de les serralades litoral i prelitoral impedeix una comunicació fàcil entre la costa i l'interior, al qual s'ha d'accedir, generalment, per camins tortuosos i amb pendents importants. Ara bé, hi ha tres vies de penetració cap a l'interior relativament importants.

La primera és la que forma la comarca de l'Empordà, des d'aquest punt s'accedeix amb facilitat al sector del Pirineu i tots els seus recursos. Una altra està constituïda per la vall de l'Ebre, per la qual s'arriba a la part central i nord de la Península. La darrera via està constituïda per la vall del Llobregat, que dona accés d'una banda al Prepirineu i d'altra a les terres de Lleida (seguint l'eix Llobregat-Cardener) i la depressió prelitoral. En conseqüència, en parlar de l'Hospitalet tractem un dels territoris privilegiats en la comunicació costa-interior. Aquest fet imprimeix un caràcter determinat a aquesta zona de Catalunya, ja que es constitueix com un dels llocs prioritaris de penetració i sortida de mercaderies, i, el que és més important, d'idees. La seva correcta articulació per a la comunicació fa que sigui un dels trets importants pel que es refereix a la definició del paisatge i l'articulació del poblament.

En el cas de l'Hospitalet, hem d'impedir que els arbres no ens deixin veure el bosc. Encara que existeixi una focalització dels camins en uns determinats traçats, la definició i la localització exacta dels

quals es tractarà en els apartats que segueixen, el que és important, estratègicament important, és la pròpia existència de la vall, que com hem vist permet el pas de l'interior a la costa i de la costa a l'interior

La concreció efectiva de les rutes i estructures és secundària, perquè sense la facultat d'accessibilitat i transportabilitat generals del territori no s'explicaria la resta de qüestions.

De la mateixa manera que no s'explicaria la presència, i posterior puixança, de Barcelona, situada en la confluència de les rutes paral·leles a la costa amb les transversals. Aquesta focalització és realment allò més important de la vall del Llobregat, en la qual es troba l'Hospitalet, i explica que encara que no tinguem rastres de totes les èpoques, calgui considerar el paper d'aquest territori al llarg de la història de la humanitat en aquestes contrades.

NEOLÍTIC

No disposem de cap resta material que es pugui datar al paleolític a l'Hospitalet. De tota manera, a la vall del riu Llobregat, han aparegut rastres de la presència humana al llarg de les seves terrasses. M. V. Gràcia¹ ha estudiat les restes esparses per diferents punts de la vall i ha arribat a la conclusió que ja a l'època paleolítica aquest territori estava habitat.

Al torrent de Can Albareda (Sant Feliu de Llobregat), s'han trobat estris fabricats i dipòsits durant el període interglacial Riss-Würm i, per tant, datables al paleolític inferior final i que podrien pertànyer a campaments o hàbitats estacionals. Tampoc no disposem de restes del període neolític antic, i aquestes se centren en una única peça de ceràmica, feta a mà, de la cultura coneguda com de «sepulcres de fossa». Al llarg del desenvolupament d'aquesta cultura, es pot dir que es dona la primera colonització agrícola extensa del territori català, ja que, per primer cop, apareixen jaciments a les terres baixes i amb rastres d'haver explotat intensament els recursos de la terra. Les restes d'aquesta cultura es poden individualitzar força bé per l'aparició, a bona part de Catalunya, de nombroses sepultures, aïllades o formant cementiris, excavades a la terra, on el difunt està dipositat en posició fetal i, generalment, acompanyat per ofrenes en vasos de ceràmica i altres estris, moltes vegades collarets d'una pedra verda coneguda com calaïta o variscita.

Aquest tipus de pedra verda era molt apreciada, ja que servia per a fer-ne collarets, la qual cosa

FOTO 1. Vas Neolític. Aparegut en el terme municipal hospitalenc. La ceràmica constitueix una de les novetats tècniques d'aquest període. Museu de l'Hospitalet.

va determinar l'explotació de les mines de Can Tintorer (Gavà), que són, molt probablement, les més importants d'Europa a l'època.

Els productes que se n'obtenien devien ésser bescanviats per altres d'agrícoles, i van contribuir a posar en explotació bona part dels territoris apertes per al conreu de la Catalunya central. Les troballes de restes d'objectes fets d'aquesta pedra al llarg de la vall del Llobregat han demostrat prou clarament el paper que com a eix de comunicació va tenir el riu.

Les restes de l'Hospitalet consisteixen en un vas dipositat probablement en una sepultura que segurament era a la part alta del terme municipal, situació freqüent en aquest tipus de sepultura i que ens permet afirmar que les argiles que formen la base de bona part de la ciutat ja van ser explotades per a finalitats agrícoles en una data que podríem situar, *grosso modo*, en uns 3.000 anys abans de Crist.

PERÍODE IBEROROMÀ

En contrast amb l'escassetat absoluta de dades de les fases precedents, pel que fa al període ibero-romà disposem d'un volum superior de coneixements. Com a dada important cal destacar que la mateixa forma del territori de l'Hospitalet ha variat enormement, des de l'època antiga fins als nostres dies. Pel que sabem actualment, bona part del terme de la ciutat era sota el mar fins a, com a mínim, dates avançades de l'Imperi Romà.

Es tracta de la part de la ciutat formada pel delta quaternari del Llobregat, el qual abastaria tot el

territori comprès entre uns centenars de metres al sud de la línia formada per l'antic Camí Reial (carrer Prat de la Riba-carrer Major) i el mar. Per tant, la zona coneguda com la Marina. Aquest sector era el de major productivitat agrícola de l'Hospitalet, i no podia ser utilitzat per aquest fi pels ibers i romans, en tractar-se, molt probablement, d'una zona de mar obert o maresmes. Les proves d'aquest fet cal buscar-les en l'aparició de nombroses restes de vaixells enfonsats i restes d'activitat d'embarcador al delta, encara que al cantó actualment situat a l'altra banda del riu.

S'ha pogut demostrar²

que les restes s'estenen de forma discontinua al llarg d'uns sis quilòmetres, amb una amplada màxima de vuit-cents metres a cada banda de la carretera antiga de València, entre Castelldefels i Sant Boi, encara que és possible que la seva extensió sigui superior, ja que hi ha notícies de troballes a la zona del Prat de Llobregat, molt a la punta del delta i també a mar obert. La profunditat de les troballes oscil·la entre els cinc i els catorze metres sota la plana deltaica, equivalents a una fondària de tres a dotze metres sota el nivell del mar.

La presència sota el delta del Llobregat de restes de vaixells enfonsats i de la seva càrrega presuposa la utilització de l'espai avui dia ocupat per la plana deltaica com a lloc d'ancoratge, com a mínim des del segle IV aC fins, ben bé, al segle V dC.³ El moment de màxima esplendor, si jutgem per les troballes, caldria situar-lo entre el darrer quart del segle II aC fins a finals del segle I dC.

De tota manera, aquesta vasta àrea d'ancoratge antiga es troba situada, a partir de les troballes de què disposem avui dia, únicament a la banda sud-oest de la desembocadura del Llobregat. No n'hi ha cap punt a l'altre cantó del curs actual del riu, és a dir, a l'Hospitalet o a la Zona Franca. Aquest fet és important, especialment si tenim present tota la discussió que s'ha generat sobre el problema del sector de Port —a Montjuïc— i la seva possible utilització com a port al llarg del moment preromà, romà i altmedieval. Tradicionalment, s'ha considerat que en aquesta àrea, al peu de Montjuïc, estava

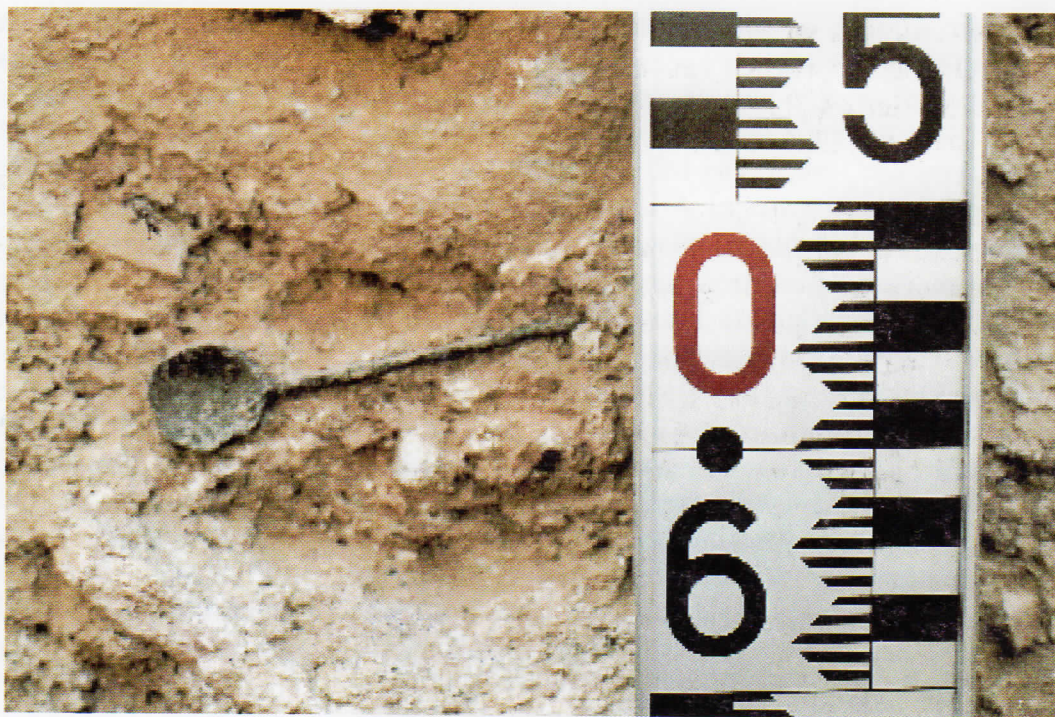

FOTO 2: Cullereta de bronze del període iberoromà. El delta del Llobregat, aleshores mar obert i port d'ancoratge, facilitava el comerç d'objectes de la vida quotidiana, com aquesta cullereta apareguda a l'ermita de Ntra. Sra. de Sales. Viladecans.
Fotografia: Josep M. Solias.

situat el primer gran port utilitzat pels assentaments de Montjuïc i posteriorment de la colònia Barcino.

Avui dia⁴ es tendeix a pensar que s'usava tot el delta, en aquella època estuari, per a fer d'àrea de sortida i d'intercanvi de productes, i el que és més important, d'idees. Les condicions de la desembocadura del riu per a ser utilitzada, per tant, eren immillorables. Una ampla badia, relativament resguardada dels vents, amb aigua dolça, amb bones comunicacions amb l'interior i gran quantitat de punts habitats a la costa. L'enclavament per al comerç no podia ser més adient.

El caràcter d'ancoratge freqüentat és justificat per la localització de nombroses àncores, de les quals se n'han pogut documentar nou de ferro, així com dos ceps i una abraçadora de plom. Igualment, s'hi han trobat nombrosos materials dispersos espacialment i cronològicament, fruit de la neteja de les cales dels vaixells i dels accidents. Aquests devien produir-se, especialment, en el moment de carregar i descarregar els bucs mitjançant embarcacions auxiliars. D'altra banda, però, devia ser fàcil embarrancar per la poca fondària, o també que els bucs fossin desballestats per un temporal de llevant, als quals estaven molt exposats.

Per tant, no seria estrany que un dia, fent alguna mena de sondeig a la zona de marina del nostre terme municipal, apareguessin restes de vaixells, que ens permetessin esbrinar la importància que

va tenir aquest sector per al desenvolupament econòmic del territori en època antiga.

LA VEGETACIÓ

Com devia ser la capa vegetal del territori de l'Hospitalet a la part no ocupada pel mar? Tractarem de veure-ho a partir de les dades de la vall del Llobregat de què disposem fins avui.

És evident que al llarg de la fase ibèrica i romana es va anar produint un procés de deforestació important. El ràpid creixement del delta fins a adquirir la superfície que coneixem avui s'explica només per una acció d'aquest tipus. Aquesta eliminaria la protecció del sòl, el qual s'escolaria amb les pluges. Als seus efectes s'afegirien els provocats per la introducció de tècniques agrícoles perjudicials per a la retenció dels sòls.⁵

L'escolament de terres devia ser tan evident, ja en època romana, com perquè els romans anomenessin el riu *Rubricatus*, és a dir, «vermellós», pels sediments que arrossegava. Avui, que el riu presumiblement té molt menys cabal, tots devem haver observat que quan plou perd per uns quants dies el seu característic color «residu urbanoindustrial» per adquirir un to marró vermellós.

Quant a la vegetació en època ibèrica i romana al curs inferior del Llobregat, cal dir que hi ha poca bibliografia. Les dades provenen, bàsicament, d'evidències aportades per les dades de les anàlisis efectuades a la vil·la romana de la Mare de Déu de Sales (Viladecans).⁶ En aquest lloc es va efectuar l'estudi antracològic dels carbons vegetals i, encara que cal remarcar que aquestes dades no tenen perquè reflectir la totalitat de la comarca, ens poden donar un marc per a enquadrar el paisatge.

Les anàlisis es van efectuar sobre les mostres de carbons que es van prendre en dues possibles sitges curulles en un sol moment datable cap al 75 dC. Es van analitzar les 60 mostres més ben conservades de les 185 que es van prendre sobre el terreny

Els resultats ens parlen que el *Quercus ilex* (alzina) és present en un 45% de les mostres, mentre que l'*Arbutus unedo* (arboç), en representa el 25%. Entre tots dos tenen un clar predomini (70%). Hi ha poca presència de *Pinus halepensis*, cosa que significa tan sols el 5% del total. Es van documentar, a més a més, fustes heteromòfiles que probablement pertanyen a matolls d'alzinar o plantes de conreu.

El fet que l'arboç es trobi associat a l'alzina constitueix una dada altament significativa, ja que el seu alt percentatge porta a deduir que podria

tractar-se de l'associació vegetal *Quercetum ilicis galloprovinciale* (subassociació *arbutetosum*), és a dir, un alzinar litoral esclarissat segons el defineix Folch i Guillén.⁷

Ens trobaríem, doncs, amb un paisatge de bosc esclarissat amb alzines relativament esparses amb un matoll de plantes heliòfiles, entre les quals predomina l'arboç. El pi tindria també la seva presència en aquesta associació, encara que mai de forma predominant. Això és degut, entre altres raons, al tipus de sòl dels voltants del jaciment. De tota manera, el sòl devia ser prou ric com per a fer que el pi no fos excessivament abundant.

A la riba esquerra del riu i, per tant, a l'Hospitalet, podríem trobar aquest tipus de bosc a partir de la cota de 50-100 metres o potser més amunt, mentre que la part baixa, amb tota probabilitat es trobava cultivada predominantment amb vinya i amb altres conreus mediterranis.

LA FASE IBÈRICA

La cultura ibèrica s'implanta a la zona central de Catalunya a partir de finals del segle VII o inicis del VI aC, encara que les restes que es poden datar en aquest moment són relativament rares.⁸

A l'Hospitalet, l'únic punt que demostra una presència ibèrica al nostre terme consisteix en la troballa d'una sitja curulla, en part, amb terra que contenia peces del segle IV aC i posteriors.⁹ Es tracta, probablement, d'una sitja feta a terra, hem de suposar que piriforme, com la pràctica totalitat de les d'aquesta època. Aquesta estructura fou excavada el mes d'abril de l'any 1934 en un indret al costat de la via del tren, a la Torrassa.

El material més interessant d'aquesta època consisteix en el fragment d'un petit bol de vora recta amb llavi engruixit vers l'exterior de ceràmica àtica de vernís negre.¹⁰ Es tracta d'una producció difosa a tot el Mediterrani. No entrarem a fer una anàlisi detallada dels paral·lels que es poden trobar a la peça, tan sols ressaltarem l'aparició d'exemplars d'aquesta forma a la Bastida de Moixent (País Valencià), al peci del Sec (Mallorca) i a la Penya del Moro (Sant Just Desvern), lloc on apareixen en gran nombre. Per tant, i arran d'això, podem datar la resta més antiga del jaciment entre mitjans i el segon quart del segle IV aC.

Aquest moment, cal considerar-lo important a la vall del Llobregat, ja que apareixen gran quantitat de nous jaciments. Sembla que a partir d'aquesta època es posen en explotació gran quantitat de terres a tota la vall i, paral·lelament, s'inicia la utilització del delta com a embarcador. Per tant, no

és estranya la utilització del turó argilós de la Torrassa com a lloc d'explotació agrícola i, molt probablement, d'habitable per part dels ibers.

A més, des d'aquest punt es podia vigilar perfectament tota la zona del delta de cara a l'intercanvi de productes amb les naus que arribaven d'altres zones, ja que es trobava en el gran desnivell que separa el barri de la Torrassa del de Santa Eulàlia. Aquest desnivell marcaria la fi del terreny quaternari antic (la Torrassa) separant-lo del quaternari recent.

En el moment ibèric ple, el delta del Llobregat permetia ser considerat com el gran port de la Catalunya central. D'aquest moment tenim tres punts estratègics habitats que dominen visualment l'entrada a la vall: Montjuïc, Sant Boi i Penya del Moro (Sant Just Desvern). Però ben a prop del que era mar, també es comença a detectar un seguit de punts de lloc d'emmagatzematge que conformarien el rerepaís d'una zona de port¹¹ paral·lelitzable a exemples propers, com l'Empordà.¹²

No sembla probable que la sitja formés part d'un poblat gran, ja que es troba molt a prop del gran nucli ibèric de Montjuïc, del qual segurament depenia, atès que en dista poc més d'una hora a peu.

LA FASE ROMANOREPUBLICANA

A partir de l'any 218 aC, en què l'exèrcit de la república romana entra a la Península Ibèrica, es pot dir que comença el domini polític romà a la nostra zona. De tota manera, el fet que hi hagi un domini polític no es tradueix en el registre de la cultura material, ja que no hi ha proves arqueològiques d'aquest fet a Catalunya.

No serà fins a la segona meitat del segle II aC que la presència romana començarà a fer-se efectiva a tot Catalunya i també a l'Hospitalet. És un moment relativament curt (150 aC - 75 aC), en què tota l'àrea catalana canvia profundament. Hi trobem una dualitat de modes d'ocupació i explotació del sòl, puix que al costat dels poblats ibèrics habitats (encara que amb una vida progressivament esmorteïda), apareixen gran quantitat de noves cases romanes a les zones més aptes per al conreu. Es tracta de les *villae* —similars a les nostres masies—, que constitueixen la unitat d'explotació del territori típica del moment romà.

És, per tant, un moment totalment dinàmic, en què al costat de l'enfonsament de l'antic sistema n'apareix un altre de nou. A l'Hospitalet tenim evidències de presència humana a tres llocs. la sitja de la Torrassa que ja hem vist;¹³ una altra sitja

al darrere de l'edifici Vanguard,¹⁴ i, finalment, a l'ermita de Santa Eulàlia de Provençana.

Tant a la sitja de la Torrassa com a la de la factoria Vanguard, apareixen fragments de ceràmica fina de vernís negre importada de la Campania, entre altres de menys significatius. Les restes es poden datar entre el 120 aC i el 50 aC, coincidint plenament amb aquest moment d'aparició de nous jaciments.

El fet que en aquest moment apareguin materials, el reomplent de sitges, cal relacionar-lo amb una fase d'emplenat amb terra d'estructures d'aquest tipus, que es detecta a la vall del Llobregat i altres indrets de Catalunya i que caldria relacionar amb la implantació de nous conreus i noves formes d'emmagatzemament de productes agrícoles que fan inservible aquest sistema.¹⁵

El tercer lloc on apareix material d'aquesta època és Santa Eulàlia de Provençana, on apareix una àmfora provinent del sud d'Itàlia utilitzada per a la importació de vi des d'aquella zona al segle I aC. En aquest cas, ens trobaríem ja davant d'una casa de camp o *villa* a peu de camí (*vide infra*) i relativament a prop de la platja que explotaria els recursos del territori.

En aquest moment es posa en explotació, a partir de *villae* com la de Santa Eulàlia de Provençana, una pròspera agricultura basada en el monocultiu de la vinya de cara a l'exportació del vi, en un primer moment cap a les Gàl·lies i, posteriorment, cap a Roma.

La vialitat

Cal començar dient que no disposem de proves del traçat de camins al territori que més tard formarà l'Hospitalet fins a l'època romana, i les informacions d'aquesta època tampoc no resulten gaire aclaridores. El nostre espai es troba (com Cornellà) a la xarxera entre el delta i la plana de Barcelona amb la vall del riu i, per tant, és zona de pas obligada pels qui volen fer aquest trajecte. Per tant, parlarem dels camins possiblement romans, tot suposant que devien aprofitar en part la xarxa viària anterior.

De fet, a l'Hospitalet només tenim les proves dels camins medievals i de la toponímia per a restituir la vialitat d'època romana.

Existeixen tres topònims medievals d'origen romà al nostre terme:¹⁶

Quart	derivat de	QVARTVM
Quincià	derivat de	QVINTVS o QVINTIANVS
Provençana	derivat de	PROVIVS o PROVENTIVS

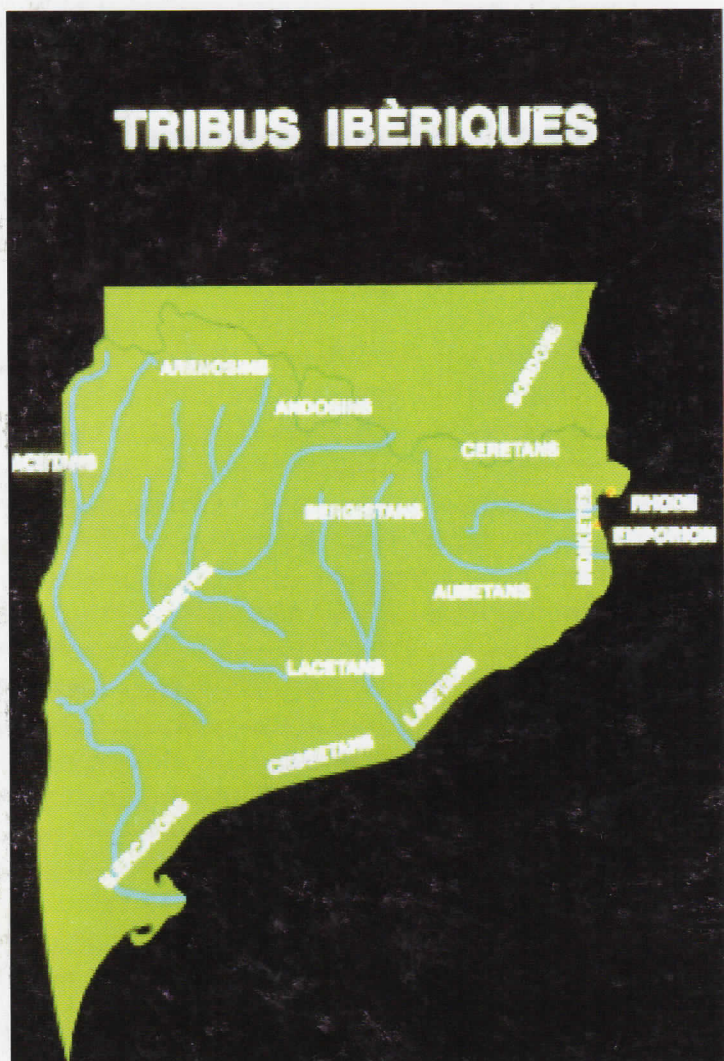

FOTO 3: Distribució de les diverses tribus ibèriques al territori de l'actual Catalunya.
Societat Catalana d'Arqueologia.

El primer d'aquests topònims és clarament un derivat d'un mil liari: el quart des de Barcino. El segon no és tan clar, ja que pot provenir d'una milla cinquena o d'un antropònim derivat de cinquè.

FOTO 4: Pintura de l'època romana. Ens mostra una vil·la romana del nord d'Àfrica.
Fotografia: Magí Miret.

FOTO 5: Marca de la «Legió VI» en el pont de Martorell. Les Legions Romanes eren utilitzades, moltes vegades, per a construir les grans obres públiques romanes. Sota August van construir el nou traçat de la Via Augusta, passant per Barcino, al qual pertany aquest pont.
Fotografia: Alfred Mauri.

El més probable, però, és que es tracti d'un *fundus Quintianus*, probablement una possessió rural situada prop de la milla cinquena. El tercer no té a veure amb la vialtat, però va proporcionar el nom medieval de la nostra ciutat.

A quina via pertanyia o pertanyien els mil liaris? Probablement a la Via Augusta que menava de Roma a Cadis i que des de la fundació de Barcino —pocs anys abans del canvi d'era— passava pel nostre terme en direcció al pont del Diable, a Martorell, on amb tota probabilitat acabava el *territorium* de la colònia.

De tota manera, sembla que la xarxa de camins principals del nostre territori devia estar formada per dues vies: la mateixa Via Augusta i una altra que anava vorejant la zona portuària del delta del Llobregat.

Possiblement, la Via Augusta circulava per la part alta del terme, coincidint amb el traçat de l'antiga travessera, aquest camí devia continuar per Esplugues i Sant Just fins a Martorell.¹⁷ L'altre camí devia anar pel traçat aprofitat pel posterior Camí Reial,¹⁸ anant cap a Cornellà, des d'on podia passar cap a l'altre cantó del riu o girar riu amunt. De tota manera, no existeixen proves concloents en cap sentit.

El cap de Medusa

Potser una de les poques proves arqueològiques del traçat d'una via pel Camí Reial es tracta del cap de Medusa en baix relleu aparegut davant l'església de Provençana, situada al costat de la vall medieval de Quart. La peça, de clara fun-

FOTO 6: Cap de Medusa. Formava part d'un monument funerari situat al costat de la via romana. S'alçava prop d'on avui hi ha l'ermita de Santa Eulàlia de Provençana. Museu Nacional d'Arqueologia de Catalunya.

cionalitat funerària,¹⁹ podia haver estat ubicada al costat de la via, com és típic d'aquest tipus de relleus.

Carreras Candi²⁰ esmenta l'aparició d'un disc de pedra esculpit en alt relleu que mostra un cap de Medusa. Gorges²¹ també recull aquesta troballa, però s'equivoca en dir que va aparèixer un cap de Medusa en mosaic. Per la seva banda, Balil²² la situa a Santa Eulàlia de Ronçana. L'exemplar, realitzat amb marbre, es conserva al Museu Nacional d'Arqueologia de Barcelona.

Es tracta d'un element escultòric d'estil provincial i està ben treballat. Hi ha diversos paral·lels a Catalunya que generalment formen part de construccions de tipus funerari, tot i que també és present en alguns elements decoratius, tal com s'aprecia en el motiu central del mosaic dels Munts.

El tipus aparegut a l'Hospitalet forma part del corrent d'art plebeu, que forma el gruix de les representacions escultòriques trobades a la ciutat de Barcino. Els paral·lels per aquest fet de representació de la Gorgona en monuments funeraris són típics de la zona de la Narbonesa (encara que mol-

FOTO 7: Premsa de vi de l'època de l'Alt Imperi. El vi fou el principal producte d'exportació del nostre territori des de finals del segle I aC fins als darrers anys del segle I dC. Una prova d'aquesta indústria, la constitueix la premsa apareguda a les excavacions a l'ermita de Ntra. Sra. de Sales. Viladecans. Fotografia: Josep M. Solias.

tes vegades es substitueix el cap de Medusa per la cara del difunt) i del sector germànic de Neumagen.²³

El tema de la Gorgona era utilitzable com a tema de *clipeus*, i com a tal és ben aprofitat pels escultors locals de Barcino. Aquests *clipei*, especialment si són del tipus de pulvino amb front circular (com és el nostre cas), queden ben emmarcats en els altars funeraris del tipus «A with barriers», del qual poden derivar les sepultures monumentals de Barcelona i rodalia.²⁴

La realització de la peça ha de datar-se amb posterioritat al 120-125, seguint els paral·lels de Neumagen. Com a data final es pot proposar finals del segle II, moment en què deixen d'utilitzar-se aquests motius a la zona germànica.²⁵

No ha estat possible identificar les famílies que utilitzaven sepultures d'aquest tipus. De tota manera, tant pels paral·lels com per les investigacions a Barcino de Balil,²⁶ sembla que són famílies benestants i de nivell mitjà de la burgesia municipal.

Per què es trobava aquest element en aquest lloc? La resposta és que formava part d'un monument funerari situat al costat d'una de les vies de comunicació més importants del territori. La que anava des de la ciutat de Barcino fins a la zona d'embarcador del cantó dret del delta. Aquesta situació no és nova. Balil²⁷ ens informa que tots els monuments amb cap de Medusa se situaven al costat de les vies de les Gàl·lies i de Tarraco. L'únic exemple que no s'explica és el de «Santa Eulàlia de Ronçana». Tenint en compte que és de Santa Eulàlia de Provençana, l'error topogràfic que detectava queda resolt. Un altre exemple, de monument ja a certa distància de Barcino, és el del camí del Mig de Mataró.²⁸

LA DISTRIBUCIÓ DEL POBLAMENT ALTIMPERIAL

Dispossem d'informació sobre diversos llocs que estaven en activitat a l'època romana. Sembla que el més important, com ja s'ha vist, és el de la *villa* de Santa Eulàlia de Provençana, però hi ha altres indrets on han aparegut restes (encara que no disposem de dades cronològiques exactes).

El primer lloc és el Can Picotí. Es tracta de la troballa d'una possible necròpolis situada als terrenys d'aquesta casa,²⁹ situada al carrer de Sant Joan. Aquesta troballa es va fer l'any 1911, en fer les obres del terraplè del carrilet, on es van fer servir terres que provenien dels voltants del carrer de Sant Joan. Així, van quedar al descobert restes humanes, àmfores, tègules i monedes de bronze.

La seva aparició es va fer saber a l'Ajuntament, però les autoritats locals no hi mostraren cap atenció. Per acabar, Marcé³⁰ fa menció de l'aparició fortuïta, cap al 1915, d'una sèrie de monedes, avui desaparegudes, en un vas. Es van trobar durant les obres de construcció de la via fèrria de la RENFE, a l'altura del grup escolar Busquets i Punset, entre la riera del Canyet i Can Bori. Molt a prop, per tant, de Can Picotí.

Més endavant, el 1919, prop de la Torre Ubach i el pont de Matacavalls, van aparèixer les restes d'una casa romana colgada sota uns tres metres de terra.³¹ Entre la bardissa es va poder recollir un fragment de nansa romana. Finalment, a la part de darrere de la Torre Ubach, entre el canal i la via fèrria, a una profunditat de set o vuit metres, es van descobrir sepultures excavades sota terra i tapades amb unes grans lloses de pedra.³²

L'últim lloc és a Can Serra, on va aparèixer un as de bronze de l'emperador Domicià (81-96 dC), encara que el fet d'haver aparegut sense context ens impedeix donar una interpretació a la troballa.

Pel que fa a Santa Eulàlia de Provençana, disposem de diversos materials altimperial dipositats al Museu de l'Hospitalet i a l'Arqueològic de Barcelona. Hi destaquen un molí de pedra granítica, ceràmica fina importada de les Gàl·lies i del nord d'Àfrica, una àmfora tarraconense d'exportació de vi, diversos fragments de llànties d'oli, el peu d'una estatueta i diversos objectes de bronze i marbre (entre ells fragments de mosaic).

La cronologia abarca tot el moment altimperial i perdura, com ja veurem més tard. El material és força típic de les vil·les d'aquest territori, encara que destaca per la qualitat i la diversitat. Tenim la prova que hi havia mosaics i paviments hidràulics (termes?, treball amb líquids?) i que al seu costat existia un monument funerari important.

Per tant, hem de concloure que hi ha una important *villa* romana al peu d'una via de comunicació estratègica, que té un monument funerari amb caps de Medusa, pertanyent probablement al «possessor» del lloc.

El fet que el *fundus* tingui aquesta magnificència ens fa pensar en un assentament important, relativament pròxim a la línia de costa i en un lloc ben comunicat. Així mateix, les troballes fan pensar en la seva pertinença a un personatge relativament important de la propera colònia de Barcino.

Els altres jaciments del terme no semblen tenir la importància d'aquest i semblen relacio-

nar-se amb la via. Es tracta de llocs amb restes de necròpolis, que en època romana altimperial se situen al costat dels camins importants. De tota manera, caldrà l'aparició de noves dades per a poder donar una explicació correcta a aquestes restes.

DISTRIBUCIÓ DE POBLAMENT DEL MOMENT POSTERIOR

Tenim notícies d'activitat humana a tres llocs diferents del terme de l'Hospitalet: d'una banda, continua el nucli detectat en època republicana i altimperial de Santa Eulàlia de Provençana, per un altre costat, tornem a tenir notícies d'activitat a la sitja de la Torrassa. Per últim, se sap de la troballa de monedes a Can Serra.

A Santa Eulàlia de Provençana hi ha prova de la pervivència d'aquest hàbitat durant el segle IV, segons es desprèn de la troballa d'una moneda de mig bronze encunyat sota l'emperador Constanci II. La data estaria entre el 337 i el 361 de la nostra era.

Més significatiu és el material exhumat a la sitja de la Torrassa. Hi destaca un fragment de base amb peu de Terra Sigillata Lucente, així com dos fragments de paret de ceràmica comuna pertanyents a sengles recipients globulars amb engalba a l'exterior de color beix i pintura en color roig fosc i marró clar formant un reticulat.

El fragment de terra *sigillata lucente* no es pot datar amb total precisió, però en tot cas cal situar-lo entre la segona meitat del segle III i la primera meitat del segle IV. És curiós veure com, malgrat l'escassa freqüència amb què apareixen importacions de la Vall del Ròdan a la zona laietana, sigui aquesta l'única mostra de ceràmica fina imperial del lloc. De tota manera, cal fer esment també de la possibilitat, apuntada per Granados,³³ d'una fabricació local d'aquest tipus de ceràmica a la colònia Barcino.

Pel que fa a les altres peces, és evident, per la seva etiologia, que no poden ser classificades en cap cas com ibèriques i, d'aquesta manera, cal entrar en el nebulós tema de la ceràmica pintada romana al sector central de la costa catalana. Són ja conegudes les diferències entre materials de la Terra Ferma i el sector litoral. Allà sembla no interrompre's la seqüència de materials pintats amb la romanització. Però els motius reticulats en bicronia que trobem aquí no poden ser paral·lelitzables a aquelles produccions.

Tampoc semblen més que una recurrència els motius en retícula que trobem a la ceràmica pintada romana de la «Meseta», especialment al sector

oriental, on semblen ser perduracions tardanes de ceràmica indígenes. A Catalunya, potser el paral·lel més clar el constitueix una peça engalbada, amb pintura vermella fent un reticulat, apareguda als Munts³⁴ que es data en època baiximperial. També podem destacar que aquest tipus decoratiu tindrà una àmplia difusió posteriorment en el món islàmic peninsular.

El darrer lloc és a Can Serra. Al Museu de l'Hospitalet es conserven dues monedes romanes que provenen del barri de Can Serra i que van ser donades per Armando Barbá. No sabem les circumstàncies d'aquesta troballa ni el seu emplaçament exacte.

La primera moneda és de l'Alt Imperi i ja ha estat tractada en l'apartat corresponent. L'altra és un exemplar encunyat en època de l'emperador Constantí (312-337 dC).

La migradesa de les restes ens impedeix de poder donar una visió més clara de com és el pas entre l'Alt i el Baix Imperi a l'Hospitalet. No hi ha rastres de destruccions en tot el curs inferior del Llobregat i en el nostre cas tampoc no sembla haver-hi reducció de punts habitats (encara que estem treballant amb restes molt migrades).

Sembla comprovat que en aquest territori va haver-hi una forta crisi econòmica a finals del segle I i segle II, produïda pel final de les exportacions de vi a l'exterior. Aquesta crisi va deixar força malparats molts llocs altimperial, però els que van sobreviure a la crisi econòmica van arribar sense problemes al Baix Imperi.³⁵

Molt probablement, aquest va ser el cas de la *villa* de Santa Eulàlia de Provençana, el nom de la qual deriva clarament d'un «possessor» romà: PROVIVS o PROVENTIVS. De fet, el topònim Provençana (nom medieval de l'Hospitalet) ha de derivar directament d'una *fundus Proventianus*, o més concretament de la possessió d'una *villa Proventiana*.³⁶

De fet, en aquesta època existeix un element territorial important que funciona des del Principat d'August. Es tracta de la ciutat de Barcino. La seva implantació és un fet cabdal que va provocar la remodelació del seu territori, i de fet reordenà totes les implantacions humanes al seu voltant. Per tant, podríem dir que Barcelona des del moment de la seva fundació ja va començar a influir de forma clara en l'Hospitalet.

El pas de l'imperi romà, darrer moment en què tenim documentació arqueològica fiable del nostre territori, a l'alta edat mitjana és un problema per al qual encara no tenim solucions.

De tota manera, hi ha diverses evidències que sembla que es poden començar a dibuixar. Si agafem una perspectiva territorial del curs inferior del

Llobregat, sembla que la distribució del poblament baiximperial s'assembla *grosso modo* al que podem observar al segle X; així podria confirmar-se en un futur

Esperem que aquest dia arribi aviat i no passi com fins ara, que els treballs històrics han de partir-se amb un «*hiatus*» en aquesta època.

Notes

1. 1990.
2. Inèdit.
3. IZQUIERDO, inèdit: 304-307
4. SOLIAS, 1990.
5. MARQUÈS, 1984: 164.
6. SOLIAS, 1983.
7. 1981.
8. SOLIAS, 1990.
9. SOLIAS, 1989.
10. SOLIAS, 1989.
11. SOLIAS, 1990.
12. RUIZ DE ARBULO, 1984.
13. SOLIAS, 1989.
14. PINTA, inèdit.
15. SOLIAS, 1990.
16. MORAN, 1982.
17. MENÉNDEZ, SOLIAS, inèdit; SOLIAS, 1990.
18. SOLIAS, 1990.
19. BALIL, 1979.
20. Sense data.
21. 1979.
22. 1979.
23. BALIL, 1979: 63-70.
24. BALIL, 1979: 68.
25. BALIL, 1979.
26. 1979.
27. 1979.
28. BONAMUSA, 1979.
29. MARCÉ, 1981.
30. MARCÉ, 1981, PINTA, inèdit.
31. MARCÉ, 1981.
32. MARCÉ, 1981, PINTA, inèdit.
33. 1980.
34. KEAY, 1984.
35. SOLIAS, 1990.
36. MORAN, 1982.